

"Vâcibü'l-vücut zatında, mahiyetinde mümkün benzemediği gibi ef'alinde de benzemiyor. Çünkü Vâcibü'l-vücut'un kudretine nisbeten yakın uzak, az çok, küçük büyük, fert nevi, cüz küll aralarında fark yoktur. " İzahı nasıldır?

"Vâcibü'l-vücut zatında, mahiyetinde mümkün benzemediği gibi ef'alinde de benzemiyor. Çünkü Vâcibü'l-vücut'un kudretine nisbeten yakın uzak, az çok, küçük büyük, fert nevi, cüz küll aralarında fark yoktur. Ve keza onun fiilinde bizzat mübaşeret yoktur. Fakat mümkün kudreti bu derece değildir. Bunun için nefis, Vâcibü'l-vücut'un ef'alini fiillerine benzetemiyor. Hakikatini fehmetmekte akıl mütehayyir kalıyor. Fiili fâilsiz zannediyor."(1)

Üstad Haşir Risalesinde, **"Ekser küfür ve dalalet istib'addan ileri gelir. Yani, akıldan uzak ve muhal görür, inkâr eder."**(2) buyurur.

İstib'ad, baid görmek, **uzak görmek** demektir. Onun kaynağı da insan aklının kendi bilgi ve görgüsünü ölçü alarak İlahi icraat ve tasarruflar hakkında fikir yürütmesidir. Bu yanlışa giren bir akıl, altından kalkamadığı meseleleri, inkâr yoluna gidebilir.

Bu hastalığın kaynağı şu hakikatten gaflet etmektir:

"Vâcib-ül Vücut zâtında, mahiyetinde mümkün benzemediği gibi, ef'alinde de benzemiyor."

Allah'ın zatını ancak kendisi bilir. Ama, o mukaddes zatının mahlukata benzemediğini, Kur'an haber verdiği gibi, aklîselim de tasdik ediyor. Ayette şöyle buyuruluyor:

"(O) gökleri ve yeri yaratandır. Size hem kendi (cins)inizden eşler, hem hayvanlardan (kendilerine) eşler yaptı. Sizi bu suretle (zürriyetlendirib) üretiyor. Onun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi (dahi) yoktur. O, hakkıyla işiten, kemâliyle görendir." (Şûrâ, 42/11)

Allah'ın varlığı zatındandır, olması vacip, olmaması muhaldir. Allah, kadîm ve bâkidir. Sıfatları sonsuz, mutlak ve muhittir.

Hiçbir şey onun misli gibi olmayacağı bunlarla rahatça anlaşılır.

Hiçbir mahlukun varlığı zatından değildir, Allah'ın yaratmasıyla var olmuştur. Mahlukların olmaları vacip değil mümkündür. Yani olup olmamaları eşittir. Allah'ın var etmesiyle vücuda gelirler, onun yok etmesiyle varlık sahasından çekilirler.

O halde, mümkün olanlar vacip gibi olamazlar, O'na benzemezler.

Her mahlukun evveli ve ahiri vardır; yani varlık sahasına ilk adımını attığı bir başlangıcı ve bu sahadan göçüp gideceği bir sonu vardır. Dolayısıyla, her mahluk hâdistir (*sonradan yaratılmıştır*) ve fanidir. Hâdis ve fâni olanlar **Kadim** ve **Bakinin** misli olamazlar.

Keza, mahlukların sıfatları sınırlıdır. Sınırlı sıfat sahipleri, bütün sıfatları sonsuz olana benzemezler, O'nun misli gibi olamazlar.

Cümlenin sonunda, Allah'ın fiillerinin mümkünlerin işlerine benzemeyeceği beyan ediliyor.

Bütün fiiller sıfatlara dayanırlar. Cenâb-ı Hak, aynı ilim, irade, kudretle yaratma fiilini de icra eder, hayat verme fiilini de rızıklandırma, suret verme, süslendirme fiillerini de. Bu sebeple, Allah'ın fiillerinin mahlukatinkine benzememesi, sıfatlarının da benzemeyişindedir.

Bu hakikatin mahlukat aleminde de çok örnekleri vardır. Arının zâtı ipek böceğine benzemediği gibi, özellikleri ve işi de benzemez. Bu bal yapar, o ipek örür.

Denizin zâtı ormana benzemediği gibi, onda yetişen balıklar da ceylanlara, aslanlara benzemezler.

Cebrail'in zâtı Güneş'e benzemediği gibi, vahiy getirmesi de ışık vermeye benzemez.

Aklın zâtı mideye benzemediği gibi, bir problemleri çözmesi de midenin gıdaları hazmetmesine benzemez.

Hepsi mahluk ve hepsi mümkün oldukları halde bunların zâtları gibi, sıfatları ve fiilleri de birbirine benzemezse, elbette varlığı vacip, kadim ve baki, sıfatları sonsuz, mutlak ve muhit olan Allah'ın işleri ve sıfatları da, sınırlı, fani ve hâdis olan mahlukatinkilere benzemeyecektir.

Bu vecizenin devamında geçen şu cümle, söz konusu hakikati ispat ediyor:

"Çünkü Vâcibü'l-vücut'un kudretine nisbeten yakın uzak, az çok, küçük büyük, fert nevi, cüz küll aralarında fark yoktur."

Sadece sonsuz kavramını düşünmemiz bile bu gerçeği anlamamıza yeter. Sonsuza göre, az-çok, büyük-küçük farkı yoktur. Matematik diliyle konuşursak, sonsuzdan bini de çıkarsanız, yüz milyarı da çıkarsanız sonuç yine sonsuz çıkar. Aslına bakılırsa sonsuzdan bir şey çıkmamaktadır; biz çıkardığımızı sanırız; o ise daima sonsuz olarak kalır.

Allah'ın bütün sıfatları sonsuzdur, ne kadar mahluk yaratırsa yaratsın o sıfatlarda hiçbir değişiklik olmaz.

İlâhi sıfatlar hem sonsuzdur, hem mutlaktır. Sonsuz olmaları yukarıda arz ettiğim gibi, ne kadar mahluk yaratırsa yaratsın, o sıfatlarda hiçbir değişme, hiçbir eksilme olmayacağı manasındadır. Mutlak olmaları ise, o sıfatların icraatlarına başka sıfatların engel olamayacağı, onları sınırlandıramayacağı demektir.

Allah'ın şeriki olmadığına göre, **"başka sıfatlar"** denilince, Onun yarattığı mahlukatın sıfatları anlaşılacaktır. Yaratılmış olan bu sıfatların İlâhi sıfatları sınırlayamayacağı ise en açık bir gerçektir.

Vecizede geçen, **"Vâcibü'l-vücut'un kudretine nisbeten"** ifadesi büyük önem taşıyor. Yanılmaların çoğu, kainattaki akıl almaz icraatlar düşünülürken, onları varlığı vacip olan Allah'ın kudretine nispet ederek düşünmek yerine, kişinin kendi güç ve kuvvetini ölçü olarak düşünmesinden kaynaklanıyor.

Adam soruyor: **Cenâb-ı Hak her yerde hazır ve mekândan da münezzeh diyorsunuz, bu nasıl oluyor?**

Kendisi söylemese de bu sorunun altında yine aynı hatanın yattığını görüyoruz:

Kendini ölçü almak.

Yani, **"Bu nasıl olur? Halbuki ben bir anda ancak bir yerde bulunabiliyorum."** demek istiyor.

Düşünmüyor ki, kendisi katı, maddî ve kesif bir varlık.

Allah'ın bir ismi Nur, bütün sıfatları ve isimleri nuranî... Üstat Hazretleri [On Altıncı Söz'de](#) Allah'ın Nur isminin kesif bir aynası olan güneşi misal vererek bu meseleyi harika bir şekilde aydınlatmış.

Güneş, gözlerimize, evlerimize, aynalarımıza sırayla girmiyor. Hepsine birlikte ve aynı anda giriyor.

Çiçekleri, ağaçları, denizleri ırmakları sırayla ziyaret etmiyor. Hepsile birlikte ve

aynı anda görüşüyor.

Büyüğü aydınlatırken bir zorluk çekmediği gibi, küçüğü aydınlatırken de bir rahatlık duymuyor, hepsini aynı kolaylıkla aydınlatıyor.

Onun için uzak yakın farkı yok, uzaktakiyle de yakındakiyle de birlikte görüşüyor.

Daha bunlar gibi çok dersler o Söz'de birlikte sunuluyor. Ve sonunda bir mahluk olan ve kendisinde **Nur** isminin bir gölgesi bulunması cihetiyle bu özelliklere sahip kılınan güneşin böyle sayısız işleri birlikte yapmasını dikkatle değerlendirerek, bu misalin dürbünüyle İlahi sıfatların bütün eşyada aynı anda, birlikte, uzak yakın, büyük küçük fark etmeksizin aynı kolaylıkla icraat yaptıklarına bakmamız isteniyor. Yani güneş sadece yolumuzu göstermekle kalmıyor, bize bu ince, derin ve uzak hakikatleri kolayca anlamamız için de yol gösteriyor.

[Hüve Nüktesinde](#) de havanın ses naklinden, kanımızı temizlemeye, bitkilerin tozlanmasına kadar nice işleri birlikte yaptığı güzelce gözler önüne seriliyor. Burada verilen mesaj da aynı. Allah'ın bir mahluku, bu kadar işi karıştırmadan, birlikte ve son derece kolay olarak icra ederse, ona bu görevi veren ve bu kabiliyeti takan Allah'ın, sonsuz ve mutlak sıfatları elbette bütün âlemleri birlikte yaratır, beraber terbiye eder, çoklar o sıfatları yormayacağı gibi, azlar da rahatlatmaz.

Geliniz bizi aldatan bu büyük hatamızı ruh dünyamızdan hep birlikte silip atalım. Bunu başarmak aslında çok zor değil. Kendimizi doğru değerlendiresek bu problemi rahatlıkla çözebiliriz.

Biz kendi cüzi irademizle bir anda ancak bir şey irade edebiliyoruz. İrademiz cüzi olunca kudretimiz de, diğer sıfatlarımız da cüzi oluyor, yani sırayla iş görüyorlar. Gücümüzü bir anda iki işe veremiyoruz, çünkü bir anda iki iş yapmayı irade etmiş değiliz; kudret ise iradeye rağmen bir iş göremez.

Bir anda iki ayrı yöne bakamıyoruz. Bir anda iki ayrı lokmaya uzanamıyoruz. Bir anda iki ayrı olayı birlikte hatırlayamıyoruz.

Biz bütün bu işleri ancak sıra ile yaparken, bir de bakıyoruz, bedenimizde yüz trilyon hücre birlikte çalışıyor. İç organlarımız bir fabrika gibi birlikte çalışıyorlar. Saç tellerimiz, tırnaklarımız birlikte uzuyorlar.

Bu nasıl oluyor, diye soruyoruz kendi kendimize ve cevabını gecikmeden veriyoruz: Bu işleri ben irade etmiyorum ve ben yapmıyorum da ondan.

İşte, bizde bizim ilim, kudret ve irademiz dışında bu kadar çok işi birlikte yapan ve yaratan kudret, ağacın yapraklarını da birlikte büyütüyor, güneşin gezegenlerini de birlikte döndürüyor, yıldızları da birlikte tutuyor, düşmelerine engel oluyor.

İnsanın kendini ölçü alması, **“Kâinatı senin hendesen üzerine yapmış**

değildir.” gerçeğinden gaflet etmesi, onun nazarından bir çok hakikati perdeliyor. Bunlardan birisi meleklerin varlığı ve onlara iman etmek.

Adam soruyor: **Melekler havasız, gıdasız, susuz nasıl yaşıyorlar?**

İnsan bu sorunun cevabını kendi ruh dünyasında rahatla bulma imkânına sahipken, o tutuyor, beden beslenmesine takılıyor. Saydığı bu şeyler bedenin ihtiyaçları. Ruh ise ne hava ile besleniyor, ne su ile ne maddi gıdalar ile.

Ruh bedene benzemediği gibi, beslenmesi de benzemiyor. O, iman ile, marifet ile ilim ve irfan ile besleniyor, tıpkı meleklerin Allah'ı zikretmekle zevklenmeleri, gıdalanmaları gibi.

Bir milyon altı yüz bin tür hayvan, bir o kadar da bitki türü olduğu söyleniyor. Bu üç-dört milyar tür varlığa, sayısını ve türlerini bilemeyeceğimiz melekler alemini de katarsak, bu kadar çok varlığı, zatlariyla, özellikleriyle, işleriyle birbirinden farklı yaratan Cenab-ı Hakkın fiillerini idrak etmek bu aciz insanın takatini çok aşar. Nefis bundan gaflet ediyor da, Cenab ı Hakkın işlerini düşünürken kendi işlerini esas alıyor.

Arı yapmak Allah'ın bir tek işi. Arı üzerinde ne kadar bilim adamı, ne kadar araştırma yapmış makaleler yazmışlar. Hücre yapmak ayrı bir işi, bu konuda da ciltlerle kitap yazılmış. Her türden ağaçlar, çiçekler, meyveler yapmak, toprak yapmak, su yapmak, hava yapmak, demir yapmak, bakır yapmak, melek yapmak, cin yapmak ve nihayet insan yapmak Allah'ın ayrı ayrı fiilleridir... Bunların hiçbiri insanın yaptığı işlere benzemiyor.

Allah'ın insan yapma fiili üzerinde kısaca duralım:

Biz yüz metrelik ev yapacaksa yüz metrelik temel atıyoruz. Önce bodrum katını tamamlıyoruz. Sonra birinci kat, ikinci kat, üçüncü kat derken binanın kaba inşaatını tamamlıyor, çatıyı çatıyoruz. Sıra ince işlere geliyor.

Kaba sıva, su, elektrik tesisatları, ince sıva, boya, cam takma derken inşaat son halini alıyor.

Bizim yaratılmamız buna hiç benziyor mu?

Temelimiz gözle görülmeyecek kadar küçük bir nokta içinde atılıyor.

Kaba ve ince inşaatlar birlikte yürütülüyor.

Önce ayaklar tamamlanıyor da en sonunda kafa yapılıyor değil.

Önce kemikler yapılıyor da sonra üzerleri etle kaplanıyor değil.

Önce beden tamamlanıyor da sonra, kap damarları ve sinir sistemi çekiliyor da değil. Bütün bu işler birlikte yapılıyor.

Üstad'ın **“Kelimat-ı kudret”** ifadesinin ışığında bir noktaya daha değinmek istiyorum:

Kelimelerin suretleri birbirinden farklı olduğu için manaları da farklıdır. Suretleri zat, manaları sıfat olarak değerlendirebilir. Zatları birbirine benzemeyen bu farklı kelimelerin sıfatları da benzemediği gibi, hiçbir kelimenin ne zatı ne de sıfatları kâtibine benzemez.

“Kelimat-ı kudret” terkihi, bize bu noktada büyük bir ufuk açıyor. Her mahluk, Allah'ın bir kudret kelimesidir. Allah'ın zatı, kudret kalemiyle yazdığı bu mahlukların hiçbirinin zatına benzemediği gibi, O'nun mukaddes sıfatları ve fiilleri de bu yazıların, bu kelimelerin sıfatlarına ve işlerine benzemez.

Konunun devamında ders verilen çok önemli bir hakikat:

"Ve keza onun filinde bizzât mübaşeret yoktur."

Cenab-ı Hak maddeden münezzehtir; işleri de mübaşeretsizdir; yani Onun işlerinde dokunma, temas etme düşünülemez. Biz tahtaya yazı yazdığımızda bu iş maddelerin mübaşeretiyle gerçekleşir; tahta maddîdir, tebeşirde maddîdir, bizim elimiz de.

Allah'ın yaratması, büyütmesi, geliştirmesi, cihazlarla donatması, değişimlere uğratması ve daha nice icraatları hep mübaşeretsizdir.

Mahlukat aleminde de bu hakikate kapı açacak çok misaller var:

Biz tuttuğumuz bir cismi elimizle kaldırırız, ama ruhumuz elimizi dokunmaksızın kaldırır.

Güneş de gezegenlerini dokunmadan etrafında döndürür. Dünyamız da Ay'ı yine dokunmadan etrafında çevirir.

Mıknatıs, çiviye dokunmadan kendine çeker.

Kapıya yaklaştığımızda elimiz değmeden kapı açılır.

Lamba bizi görünce yanar, yine dokunma olmaksızın.

Örnekler artırılabilir.

Ve konu, şu ifadelerle tamamlanıyor:

"Fakat mümkün kudreti bu derece değildir. Bunun için nefis, Vâcibü'l-vücut'un ef'alini fiillerine benzetemiyor. Hakikatini fehmetmekte akıl mütehayyir kalıyor. Fiili fâilsiz zannediyor."

Bizim hatamız, o sonsuz ve sınırsız kudrete hayret etmek yerine, kendi kudretimizi ölçü alarak onu anlamaya kalkışmamız, bunu başaramayınca da tuhaf bir mantıkla o kudreti inkâra yönelmemiz.

Gerçekten çok tuhaf bir mantık:

İnsan, **"Ben bu şiiri yazamam, öyleyse onun şairi yoktur."** diyebilir mi?

Halbuki, gerçek mantık şöyle işlemeli: Bu şiirin sanat değeri çok yüksek. Ben böyle bir şiir yazamam. Öyle ise onu yazan şair büyük bir şairdir.

Yani, **kendi küçüklüğümüzü onun büyüklüğünü anlamakta ölçü olarak kullanmamız gerekiyor.**

İşte **Allahu Ekber** diyerek tekbir getirmenin manası budur.

Kâinatta olan her olay akıllar ötesidir, bütün bunların birlikte icra edilmesi ise insan idrakini, hatta hayalini çok aşmaktadır. Öyle ise bu işleri yapan zatın bütün sıfatları çok büyük, bütün sanatları akıl almaz derecede harikadır. O halde tekbir ile O'nun büyüklüğünü ve kendi acizliğimizi dile getirmemiz gerekiyor. Üstat Bediüzzaman Hazretleri, tekbiri tarif ederken "marifetimiz haricindeki kemalat-ı kibriyasının mücmel bir ünvanıdır" buyurmakla, bu hakikati güneş gibi aydınlatıyor.

İşte bu alemde sergilenen kudret mucizelerini gözümüzle görüyoruz; ama onların meydana gelişlerini aklımız almıyor. Göz görüyor, ama akıl almıyor. Bu ikiliden birbirine zıt iki ayrı sonuç çıkabiliyor. Halbuki sonuç bir olmalıydı. Fakat tuhaf bir yorumla sonuçlar ikileşiyor.

Sadece bir örnek verelim:

Yumurta ve ondan çıkan civciv. **Hiçbir hayat emaresi taşımayan yumurtadan, bir ısı seviyesinde belli bir süre kaldığında, gören, işiten, yürüyen, seven, korkan, yiyen, içen bir varlık çıkıyor.** Bu, akılları hayrette bırakan bir hadisedir, bir kudret mucizesi. Bütün gözler bu olaya şahit oluyorlar. Aklını yerinde kullananlar, bu iş ne yumurtaya, ne ısıya, ne de belli bir süreye verilecek kadar basit değil. Yumurtanın içine civciv planını tavuğun yerleştirdiğini kimse söyleyemiyor. Ama civciv de o plana göre inşa ediliyor. Isı ve süre birer sebep. Bunları da ne kendileri tayin etmişler, ne de tavuk. Bu tablodan tek bir hakikat çıkar: O planı yapan, bu sebepleri ve şartları tayin eden ve civcivi o plana uygun olarak yaratan bir ilim ve kudret sahibi var.

Akıllarını böyle kullanmayanlar, **"Bu iş akıl alacak bir iş değil!.."** diyorlar ve

sözlerini akıl almaz bir sonuç cümlesiyle tamamlıyorlar: **Bu işleri yapan yoktur.**

Niçin yoktur?

Çünkü benim aklım bu harika işleri almıyor.

İşte, **“Hakikatını fahmetmekte akıl mütehayyir kalıyor. Fiili fâilsiz zannediyor.”** cümlesi bu ters mantığı gözler önüne seriyor.

Dipnotlar:

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Zerre.](#)

(2) bk. [Sözler, Onuncu Söz, Üçüncü Hakikat \(Haşiyeye\).](#)